

Impact Factor – 6.625

ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

October-2019 Special Issue – 200

Cotemporary Problems in India and Remedies

Guest Editor :

Dr. R. V. Shikhare

Principal

R. B. Attal Arts, Science & Commerce College,
Georai, Dist. Beed (M.S) India

Associate Editors -

Mr. H. B. Helambe

Mr. B. S. Jogdand

Mr. R. B. Kale

Mr. S. S. Nagare

Mr. R. B. Pagore

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar (Yeola)

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

65	आतंकवाद : समस्या तथा नियंत्रण	संदीप गोरे	261
66	समकालीन हिंदी कविता में स्त्री संवेदना	संतोष नागरे	265
67	हिंदी लेखिकाओं के उपन्यासों में अभिव्यक्त स्त्री विमर्श	डॉ. सुनिल डहाले	271
68	कौसल्या बैसंत्री की आत्मकथा 'दोहरा अभिशाप' में दलित नारी जीवन	डॉ. रजनी शिखरे, अशोक उघडे	275
69	विनय मिश्र की गज़लों में बाजारवाद	डॉ. रजनी शिखरे	278
70	वाह्रू सोनवणे की कविताएँ ('पहाड़ हिलने लगा है' के संदर्भ में)	संतोष नागरे	281
मराठी विभाग			
71	पर्यावरण प्रशासन : काळाची गरज	डॉ. व्ही. पी. सांडूर	287
72	भारतीय लोकशाही मधील 'भ्रष्टाचार' एक प्रबळ समस्या	डॉ. अंकुशराव चव्हाण	290
73	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या	भाग्यश्री पानढवळे	293
74	बीड जिल्ह्यातील इमारत बांधकाम कामगारांच्या आर्थिक स्थितीचा अभ्यास	एस. ई. भोसले	298
75	नक्षलवाद एक सामाजिक समस्या : सामाजशास्त्रीय अभ्यास	डॉ. दत्तात्रय भूताळे	304
76	शेतकरी आत्महत्या भारतीय समाजासमोरील अन्धान व उपाय योजना	टी. एस. बिडवे	308
77	नक्षलवादी चळवळीची विचारसरणी	डॉ. रजनी बोरोळे	312
78	भारतीय राजकारण आणि धर्म, जात, भाषा	डॉ. देविदास नरवाडे	318
79	मॉब लिचींग : एक गंभीर समस्या	डी.एन. रिठे	321
80	भ्रष्टाचार : एक विवेचन	डॉ. डी.के. ढास	325
81	दहशतवाद	डॉ. बी.एस. चव्हाण	330
82	मानसशास्त्र आणि दहशतवाद : एक आकलन	डॉ. अतुल पवार	335
83	भ्रष्टाचार : कारणे व उपाय	डॉ. भगवान वाघमारे	338
84	नक्षलवाद : भारतातील कडव्या साम्यवादी संघटनांची सशस्त्र चळवळ	डॉ. भारत बिचितकर	342
85	मराठवाड्यातील सिमांत शेतकऱ्यांच्या समस्या आणि त्यावरील उपाय	गोविंद काळे व दीपक भारती	347
86	शेतकरी आत्महत्या : कारणे आणि उपाय	डॉ. दत्तात्रय डुंबरे	350
87	नक्षलवादी चळवळीची विचारधारा आणि व्यवहार	डॉ. एस. पी. घायाळ	353
88	मराठी कादंबरी आणि अर्थकारण : विशेष संदर्भ 'फेसाटी'	डॉ. गोविंद काळे	359
89	सामुहिक हिंसाचार	डॉ. विठ्ठल जाधव	363
90	ब्रिटिशांच्या कायद्याचा भारतीय समाजावर झालेला परिणाम	सचिन पांडव, डॉ. लक्ष्मीकांत जिरेवाड	368
91	वनतोडीमुळे उदभवणाऱ्या समस्यांचे अध्ययन (संदर्भ : पवन तालुक्यातील मिन्सी या गावातील कुटुंब)	ज्योती नाकतोडे	373
92	पर्यावरणविषयक मुद्दा	डॉ. काकासाहेब पोफळे	389
93	स्वयंसहाय्यता गट आणि सशक्तीकरण : एक अवलोकन	डॉ. संतोष काकडे	383
94	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या	डॉ. काशिनाथ पल्लेवाड (सावळीकर)	387
95	सामाजिक समस्या आणि नव्वदोत्तरी मराठी कविता	डॉ. समिता जाधव	390
96	भारतातील दारिद्र्य	डॉ. शिवाजी पाते	395
97	जेष्ठ नागरिकांच्या समस्यांचे सामाजिक निराकरण	डॉ. सुधीर येवले	400
98	भ्रष्टाचार : भारतीय समाजासमोरील एक ज्वलंत समस्या	डॉ. सुनंदा आहेर	404
99	पर्यावरण आणि भारतीय शेती	डॉ. योगेश पाटील	409
100	समकालीन राजकीय परिस्थिती आणि विरोधी शक्ती	डॉ. भुजंग पाटील	412

नक्षलवाद एक सामाजिक समस्या : समाजशास्त्रीय अभ्यास

■. भुताळे दत्तात्रय

समाजशास्त्र विभाग

जीवनदीप महाविद्यालय

खर्डी ता.शहापूर, ठाणे

Email ID-dmbhutale@gmail.com

प्रस्तावना :

स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर भारतीय समाजव्यवस्थेत काही गंभीर सामाजिक समस्या निर्माण झाल्या आ हेत. ज्यांचा संबंध सरळ-सरळ हिंसेशी आहे. या गंभीर समस्यात दहशतवाद आणि नक्षलवाद या दोन समस्यांचा आपणास समावेश करता येईल. देशाच्या अंतर्गत सुरक्षेला धोका निर्माण करणारी प्रमुख समस्या म्हणून नक्षलवादाकडे पाहिले जाते. कारण देशात नक्षलवादी संघटनेने सुरक्षा व्यवस्थेला पूर्णतः वेशीवर टांगल्याचे आपणास दिसून येत आहे. देशात सतत हिंसक घटना घडत आहेत. आज देशात अंतर्गत सुरक्षेचा मोठा प्रश्न उपस्थित झाला आहे. आज नक्षलवाद हा चिंतन व मंथन करण्याचा विषय बनलेला आहे. नक्षलवाद हा केवळ दुर्संग, डोंगराळ आणि आदिवासी बहुल भागातच फोफावला आहे असे नाही तर देशातील अनेक शहरांमध्ये, महानगरांमध्ये उच्चशिक्षित तरुणांमध्ये नक्षलवादाची पाळेमुळे रुजताना दिसून येत आहे.

नक्षलवादी संघटनांमध्ये आदिवासी तरुण-तरुणी यांचा सक्रिय सहभाग मोठ्या प्रमाणावर दिसून येतो. त्यामुळे आदिवासींच्या जीवनावर नक्षलवादाचा परिणाम खूप मोठ्या प्रमाणावर झाल्याचे दिसून येत आहे. आदिवासींची पिळवणूक, आदिवासींवरील अन्याय या कारणाने आदिवासींनी नक्षलवादाचा मार्ग स्विकारला त्याच बरोबर आदिवासींच्या मानवी हक्काची होणारी पायमल्ली, गुलामगरीची अवस्था, उदरनिर्वाहाची हतबलता व कारणे देखील आदिवासींना नक्षलवादी संघटनांकडे आकर्षित करताना दिसून येते. आज देशातील काही राज्यांमध्ये नक्षलवादी दिसेने उग्र रुप धारण केलेले आहे. भारतीय लोकशाहीने स्विकारलेली स्वातंत्र्य, समता, न्याय, बंधुता आणि समानसंधी ही मूलतत्वे दिली असून देखील भारतासारख्या धर्मनिरपेक्ष देशात नक्षलवादाची चळवळ का निर्माण झाली हे शोधून काढणे आज गरज बनली आहे. या नक्षलवादी कारवायांमुळे देशाचे आतनात नुकसान झाल्याचे आपणास पहावयास मिळते आहे. आज ही समस्या पश्चिम बंगाल, ओरिसा, झारखंड, बिहार, आंध्रप्रदेश, तेलंगाणा, छत्तीसगड आणि महाराष्ट्रात उग्र रुप धारण करित आहे. गेल्याकाही कालावधीत नक्षलवादी चळवळीत महिलांचा देखील मोठ्या प्रमाणावर सहभाग वाढताना दिसून येत आहे. आज अशा नक्षलवादी चळवळीत महिलांचे प्रमाण ५०% एवढे आहे देशाला मिळालेले स्वातंत्र्य हे स्वातंत्र्य नसून ते केवळ सत्तापरिवर्तन आहे असा विचार १९६० च्या दशकात मांडला गेला. याच विचाराने प्रेरित होऊन आपल्यावरील अन्याय धुडकाऊन लावण्यासाठी नक्षलवादी विचारांकडे वळू लागले आणि हाच विचार नक्षलवादाच्या उदयाचा केंद्रबिंदू बनला.

नक्षलवादाची संकल्पना :

नक्षलवाद ही भारतातील कडव्या साम्यवादी संघटनांनी चालविलेली सशस्त्र चळवळ आहे. गरीब शेतमजूर आणि आदिवासींच्या दुर्दशेस सरकारचे भांडवलशाही धोरण कारणीभूत असून त्याचा विरोध माओ ने दाखवून दिलेल्या सशस्त्र क्रांतीच्या मार्गानेच करता येईल ही नक्षलवाद्यांची विचारसणी आहे.

पश्चिम बंगाल राज्यातील नक्षलवादी गावात 'सोनम बांगडी' या पोलीस निरीक्षकाचा एक आदिवासी तरुणाच्या तीर कामठ्याने मृत्यु झाला होता. ज्याचे पर्यवसन आसाम फ्रंटियर रॅफल्सकडून जमावावर गोळीबार करण्यात आला.

२५, १९६७ रोजी घडलेल्या या घटनेत ०७ महिला व ०४ बालकांचा मृत्यु झाल्यानंतर माओवादी कम्युनिष्ठ संघटनेने स्थानिक आदिवासींच्या मदतीने पश्चिम बंगाल सरकार विरुद्ध सशस्त्र उठाव केला. मार्क्सवादी कम्युनिष्ठ पक्षाचे झालेले विभाजन व माओवादी तसेच लेनिनवादी गट बाहेर पडल्यानंतर उद्भवलेल्या संघर्षात देखील नक्षलवादाचे मूळ आहे असे मानले जाते. चारु मुजुमदार आणि कानू सन्यालप यांनी त्या उठावाचे नेतृत्व केले होते. मुजुमदारांनी १९६९ साली चळवळीची राजकीय आघाडी, कम्युनिष्ठ पार्टी ऑफ इंडिया ची स्थापना केली आणि नक्षलवादी चळवळीचा उदय झाला. नक्षलवादाची संकल्पना स्पष्ट होण्यासाठी काही मान्यवरांनी नक्षलवादाच्या परिभाषा स्पष्ट केलेल्या आहेत त्या पुढील प्रमाणे-

१. सुहास पळशीकर नक्षलवादाच्या संदर्भात म्हणतात, "पश्चिम बंगालमधील १९६७ मध्ये जनता, कष्टकरी आणि शोषित वर्गाच्या संघर्षात जहालवादी कृतीद्वारे प्रस्थापित वर्गाच्या ताकदीला आव्हान देण्याचा हा मार्ग नक्षलवादी चळवळ म्हणून ओळखली जाते."
२. "नक्षलवाद ही अशी हिंसक चळवळ आहे की, जी त्यांचा उद्देश साध्य करण्यासाठी बळाचा उपयोग करते आणि भीती निर्माण करते."
३. "हिंसेची धमकी हिंसेची कृती आणि हिंसेची मोहिम आखून भीती निर्माण करण्याच्या दृष्टिने आखलेली योजना म्हणजे नक्षलवाद होय."

आदिवासींची दिशाभूल करणे, त्यांना कायदेभंग आणि गुन्हे करण्यास प्रवृत्त करणे, त्यांना जमिन मिळवून देणे, आर्थिक मदत करणे, दाबदडपशाही करणे अशी नक्षलवाद्यांची कार्यप्रणाली आहे. म्हणजेच त्याचे वर्तन हे पूर्णतः सरकार विरोधी स्वरूपाचे असते. त्यांना असे वाटते की, हिंसक मार्गांचे आपल्याला न्याय मिळवून देऊ शकतो.

अध्ययन पद्धती :

कोणत्याही संशोधकाला संशोधन करावयाचे असेल तर ते संशोधन वैज्ञानिक पद्धतीच्या आधारावरच करावे लागते. वैज्ञानिक पद्धतीमध्ये स्थित ज्या कांही संशोधनाच्या पद्धती असतील त्यातल्या कांही तंत्राचा किंवा घटकांचा अवलंब करून संशोधन कार्ये पार पाडावे लागते. वैज्ञानिक पद्धतीशिवाय केलेले संशोधन हे संशोधन नसते तर ती केवळ माहितीचे संकलन असते. म्हणून प्रस्तुत शोध निबंधासाठी द्वितीयक तथ्य संकलन पद्धतीचा उपयोग करण्यात आला आहे. तथ्य संकलनासाठी ऐतिहासिक कागदपत्रे, अध्ययन विषयाशी निगडित प्रकाशित, अप्रकाशित लेख, संदर्भ ग्रंथ, मासिके, वर्तमानपत्रे इतर संशोधकांचे संशोधन इ. चा आधार घेण्यात आला आहे. तसेच प्रस्तुत शोधनिबंधाचा सैद्धांतिक दृष्टिकोन मार्क्सवादी असून दृष्टिकोनातूनच अध्ययन समस्येचा अभ्यास करण्यात आला असून त्या आधारावरून निष्कर्ष काढण्यात आले आहेत.

अध्ययनाचे उद्देश :

१. मार्क्सवादी दृष्टिकोनातून नक्षलवादाची संकल्पना समजून घेणे.
२. नक्षलवाद निर्मितीच्या कारणांचा अभ्यास करणे.
३. भारतीय समाज व्यवस्थेवर नक्षलवादाचा झालेल्या परिणामाचा अभ्यास करणे.

निर्वचनात्मक विश्लेषण :

१. स्वातंत्र्यानंतर भारतात ज्या सामाजिक समस्या निर्माण झालेल्या आहेत त्यात प्रामुख्याने नक्षलवाद ही एक समस्या अस्तित्वात आली आहे आज देशात मोठ्या प्रमाणावर नक्षलवादी समस्या फोफावत असताना दिसून येत आहे. आज देशातील बहुतांश राज्यात नक्षलवादाने थेमान घातले आहे, पं.बंगाल, उत्तरप्रदेश, ओरिसा, महाराष्ट्र, मध्यप्रदेश, झारखंड, बिहार, छत्तीसगड, आंध्रप्रदेश, तेलंगाणा इ. ९ अशा आठरा राज्यात नक्षलवाद्याने

आपलपे बस्तान मांडलेले आहे. नक्षलवाद ही एक हिंसक अंतर्गत सुरक्षेला खिळवून ठेवणारी समस्या आहे. नक्षलवादी चळवळीवर पूर्णतः मार्क्सवाद व लेनिनवादी विचार सरणीचा प्रभाव मोठ्या प्रमाणावर पडलेला आहे. ज्यापद्धतीने मार्क्सवादी विचार सरणीत आहे-रे-नाहिरे चा वर्ग आहे, त्यांच्यात जो भांडवलदार आणि कामगार वर्ग यांच्यातील जो संघर्ष झाला तो मार्क्सवादाच्या स्वरूपातून झाला नक्षलवादाची समस्या ही एक अशा संघर्षाच्या प्रेरणेतूनच निर्माण झाली आहे. १९६० च्या दशकात नक्षलवादाचे क्षेत्र हे केवळ आदिवासी भागापुर्वेच मर्यादित होते पण आधुनिक काळात या नक्षलवादी चळवळीची व्याप्ती मोठ्या प्रमाणावर वाढल्याची दिसून येते. यात आता आदिवासींच्या बरोबर उच्चशिक्षित तरुणांचा देखील समावेश होताना दिसून येतो. नक्षलवाद हा व्यक्तिवरील अन्याय, अत्याचार, पिळवणूक यामुळे ही चळवळ अस्तित्वात आली. जर आपल्यावरील होणारा जुलूम दूर करावयाचा असेल तर आपणास सशस्त्र मार्गाचा अवलंब करावा लागेल अशी या नक्षलवादी चळवळीची भूमिका आहे.

२. नक्षलवादाच्या निर्मितीचे स्वरूप जर पाहिले तर आपणास असे दिसून येते की, कोणतीही सामाजिक चळवळ निर्माण होण्यासाठी तीची पार्श्वभूमी निर्माण होणे आवश्यक आहे. नक्षलवादी चळवळीची देखील खूप मोठी हिंसक पार्श्वभूमी असल्याची आपणास दिसून येते. नक्षलवादावर मार्क्स व लेनिन वाद्यांचा प्रभाव असल्या कारणाने त्यांना आपल्या मागण्या ह्या केवळ सशस्त्र उठावावरूनच साध्य करता येतील अशी त्यांची मनसा झाला आहे. त्यामुळे ते मुळता संघर्षवादी स्वरूपाचेच आहेत. ज्या आदिवासी समुदायाचे शोषण मोठ्या प्रमाणावर सावकार, जमिनदार, सामंत वर्गाकडून झाले. त्यांचा अमानवी छळ करण्यात आला, त्यांच्या जमिनी लुटल्या गेल्या त्यांना त्यांच्या अधिकारापासून दूर करण्यात आले या सर्वांचा परिणाम म्हणून त्यांच्या मनात प्रतिशोधाची भावना बळावत गेली आणि नक्षलवादी चळवळीचा उदय झाला. आदिवासींचे हित असलेले आर्थिक शोषण दारिद्र्यात खीतपत पडलेले समाजजीवन प्रशासनातील वाढता भ्रष्टाचार, समाजव्यवस्थेत पसरलेली जातीव्यवस्था, सामाजिक असमानता, शासनाची पक्षापाती धोरण निती यामुळे या देशात नक्षलवादी चळवळीने मोठा आकार घेतलेला आपणास दिसून येतो.
३. नक्षलवाद हा देशातील अंतर्गत सुरक्षा व्यवस्थेला खिळवून ठेवत असते. नक्षलवादामुळे देशात अनेक सामाजिक समस्या, प्रश्न निर्माण होतात. त्याचा परिणाम संपूर्ण समाज व्यवस्थेवर होताना दिसतो. देशात प्रचंड दहशतीचे वातावरण निर्माण होत असते. कोणतीही व्यक्ती सुरक्षीतपणे जीवन जगू शकत नाही. अशा नक्षलवादी संघटनेमुळे शासकीय कर्मचाऱ्यांवर मोठा दबाव येत असतो. सर्वसामान्यांचे मानसिक खच्चीकरण होत असते. नक्षलग्रस्त प्रदेशाचा विकास खुंटतो, सुरक्षा यंत्रणेवर मोठ्या प्रमाणावर ताण निर्माण होत असतो. अशा नक्षलवादी संघटनेमुळे समाजाची जीवित व वित्त हानी मोठ्या प्रमाणे होत असते. देशातील लोकजीवनाचे संतुलन बिघडून अपहरणासारख्या घटनांमध्ये वाढ होत जाते आणि नंतर खंडणी मागीतली जाते. सार्वजनिक मालमत्तेचे मोठ्या प्रमाणावर नुकसान घडून येत असते. देशात राष्ट्र एकतात्मतेला मोठे हादरे बसत असतात. नक्षलवादी चळवळीमुळे देशात कायदा व न्याय व्यवस्थेचा प्रश्न निर्माण होतो. असे अनेकविध परिणाम नक्षलवादाच्या समस्येमुळे त्या देशातील सर्वसामान्य जनता प्रशासन व्यवस्था यांची कुंचबंना होत असते.

अध्ययनाचे निष्कर्ष :

१. नक्षलवाद हा स्वातंत्र्यप्राप्ती नंतरच्या निर्माण झालेल्या सामाजिक समस्येपैकी एक समस्या आहे.
२. नक्षलवादी चळवळी ह्या केवळ आदिवासी भागातच निर्माण होतात असे नाही तर त्या शहरी भागात देखील दिसून येतात.

३. नक्षलवाद निर्माण होण्यासाठी प्रशासन व्यवस्थेतील भ्रष्ट अधिकारी यांचा मोठा वाटा आहे.
४. नक्षलवाद ही एक आत्मसन्मान प्राप्त करून देणारी चळवळ आहे असे या लोकांना वाटते.
५. नक्षलवादामुळे समाजात आराजकता निर्माण होत असते.
६. शासनाच्या असमान धोरणामुळे नक्षलवादाची समस्या निर्माण होताना दिसून येते.
७. नक्षलवादी संघटनांना काही राजकीय संघटनांचे पाठबळ असते.
८. दारिद्र्य, बेकारी या समस्यांमुळे लोक नक्षलवादी चळवळीकडे वळतांना दिसून येत आहेत.
९. सामाजिक विषमता, आर्थिक विषमता यामुळे देखील देशात नक्षलवादाची समस्या निर्माण होत आहे.

शिफारशी :

१. जनसामान्यातून तसेच प्रशासकिय व्यवस्थेच्या मनातून नक्षलवादाच्या संदर्भातील पूर्वग्रह दुर करणे.
२. आदिवासींच्या विकासासाठी नवनवीन योजनांची आखणी करणे.
३. नक्षलवाद संपावयाचा असेल तर जमिन सुधारणा कायद्याची कडक अंमलबजावणी करणे.
४. अशा भागात राष्ट्रीय एकात्मतेचे शिक्षण देणे.
५. नक्षलवादांशी सतत चर्चा व वाटाघाटी करून त्यांचे प्रश्न सोडवण्यासाठी प्रयत्न करणे.
६. आदिवासी समुदायाला आधुनिक समुदायाच्या प्रवाहात सामील करून घेणे.
७. आदिवासी व नक्षलवादी भागात शिक्षण व आरोग्याच्या सुविधा पुरविणे.
८. नक्षलवादी भागात त्यांच्या विकासासाठी स्वतंत्र अशा विकासाच्या योजनांची आंमलबजावणी करणे.
९. समर्पीत झालेल्या नक्षलवाद्यांचे पूर्णवसन करणे.
१०. नक्षलवादी कार्यवाहीवर निमंत्रण ठेवण्यासाठी राज्यातील गुप्तचर यंत्रणा सक्षम करणे इत्यादी.

संदर्भ :-

१. डॉ. प्रदीप आगलावे, संशोधन पद्धतीशास्त्र व तंत्रे, विद्या प्रकाशन, नागपूर
२. श्रीराम निकम, गांधी आंबेडकर : अस्पृश्यमुक्ती संघर्ष लोकवाङ्मय गृह, मुंबई
३. घनश्याम शहा (अनुवादक-प्राची चिकटे) भारतातील सामाजिक चळवळी, डायमंड प्रकाशन, पुणे
४. पी.सी. जैन, सामाजिक आंदोलन का समाजशास्त्र, नॅशनल पब्लिशिंग हाऊस, जयपूर
५. डॉ.एस.जी.देवगांवकर, सामाजिक चळवळी, परंपरागत व आधुनिक, श्री साईनाथ प्रकाशन, नागपूर

